

УДК 81'23; 811.111

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ПАРЦЕЛЯЦІЯ НОМІНАТИВНОГО ПРОСТОРУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ ТЕРОРИЗМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Фатьянова І.В.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, м. Горлівка, Україна

У статті зроблено спробу змодельовати концептуальну структуру концепту ТЕРОРИЗМ у термінах фреймової семантики. Використовуючи семантичний аналіз лексеми terrorism та інших одиниць номінативного простору «тероризм», встановлено номенклатуру фрагментів, їхніх значень, що заповнюють слоти фрейму на різних рівнях генералізації. Деталізована структура концепту ТЕРОРИЗМ дозволила виявити концептуальні основи організації субстантивного лексико-семантичного поля «тероризм», механізмів вторинного означення концепту, встановити сполучуваність одиниць на його позначення та їхніх взаємозв'язків у межах лексико-семантичної системи англійської мови.

Ключові слова: *концепт, лексема, сема, лексико-семантичне поле, номінативний простір, парцеляція, фреймова модель.*

Актуальним напрямком розвитку сучасного мовознавства є вивчення когнітивних структур свідомості людини шляхом аналізу їхнього мовного відбиття (Р. Водак, Дж. Лакофф, Т. ван Дейк, Е. Гоутлі та ін.). У сучасній антропоцентричній функціонально-когнітивній парадигмі фокус уваги дослідників все більше переміщується у напрямку міждисциплінарного синтезу. Будучи злободенним феноменом сучасності, тероризм є об'єктом вивчення різних соціо-гуманітарних наук, що намагаються виявити суть цього явища, відмежувати його від подібних явищ, визначити причини, правові рамки і способи боротьби з ним (І. Александер, У. Лакер, Б. Гофман, З. Івіанські, Ю.М. Антонян, В.П. Ємельянов, О.В. Будницький, В.В. Витюк, С.А. Зелінський, О.М. Шемет, М.Є. Целуйко та ін.). Тим важливішою є спроба зрозуміти, як у свідомості сучасної людини організовано знання про це явище і яким чином воно передається.

Актуальність дослідження зумовлена як значущістю його об'єкта, концепту ТЕРОРИЗМ, у життєдіяльності сучасного соціуму, у тому числі й англомовного, про що свідчить зростаюча поширеність імені концепту в інформативному просторі англомовного політичного дискурсу, так і відповідністю його методологічного та методичного підґрунтя когнітивно-дискурсивній парадигмі, що займає пріоритетне місце у сучасних лінгвістичних студіях. Попри статус міждисциплінарного об'єкта аналізу, концепт ТЕРОРИЗМ ще не був об'єктом комплексного лінгвістичного дослідження у когнітивно-дискурсивному ракурсі, що визначає *новизну роботи.*

Мета розвідки полягає у визначенні тематичних секторів номінативного простору та моделюванні концептуальної структури концепту ТЕРОРИЗМ. Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання наступних завдань: 1) з'ясувати методикою аналізу засобів вираження концепту ТЕРОРИЗМ у сучасному англomовному дискурсі, якими послуговується сучасне мовознавство; 2) провести семантичний аналіз лексеми *terrorisim* як найбільш узагальненого позначення концептуалізованого англomовною спільнотою явища «тероризм», що має виявити специфіку наповнення вершинних вузлів модельованої фреймової структури; 3) виявити концептуальні основи організації субстантивного лексико-семантичного поля «тероризм», встановити сполучуваність одиниць на його позначення та їхніх взаємозв'язків у межах лексико-семантичної системи сучасної англійської мови.

Вивчення концепту ТЕРОРИЗМ як ментального уявлення про фрагмент сучасної дійсності передбачає звернення до основних понять когнітивної науки. У центрі уваги когнітології стоїть когніція, під якою розуміють сукупність ментальних процесів, що слугують цілям обробки і переробки набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду, мовної інтерпретації та переінтерпретації інформації, яка поступає зовні. Когнітивна лінгвістика як одна із складників когнітології займається вивченням кореляцій між когнітивними структурами та одиницями, що їх об'єктивують, вивченням структур представлення знань, пояснення ролі мови у пізнавальній діяльності людини, в процесах концептуалізації та категоризації людського досвіду [8, с. 218-220]. Одним із основних понять когнітології є «картина світу», що лежить в основі світогляду людини, тобто виражає істотні властивості світу в розумінні людини в результаті її духовної і пізнавальної діяльності. Мовна картина світу (МКС) є відображенням засобами мови образ свідомості-реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою. МКС прийнято відмежовувати від концептуальної або когнітивної моделі світу, яка є основою мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ [8, с. 365-367].

Складові частини концептуальної картини світу (ККС) – сукупність концептосфер, домени, концепти – знаходять своє відображення в одиницях МКС, об'єднаних у лексико-семантичні поля [8, с. 259-260]. Лексико-семантичне поле (ЛСП) – це певна модель реальної картини світу, а отже мовна репрезентація концептосфери. ЛСП тлумачиться як ієрархічно організована сукупність номінативних одиниць, що об'єднуються на підставі спільного для них інваріантного значення, відтворюючи у мові певну поняттєву категорію та виявляючи парадигматичні зв'язки різного типу. ЛСП включаються до цілісних номінативних просторів мовної системи, виступаючи способом упорядкування лексичних одиниць у їхніх межах. Номінативний простір розглядається як результат лексичної інтерпретації реалій світу. Конститутивними елементами ЛСП є парцели – дрібні тематичні угруповання лексичних одиниць, які представляють окремі субфрейми вербалізованого концепту [8, с. 281-282].

Когнітивною репрезентацією тероризму є концепт ТЕРОРИЗМ, під яким розуміємо складну, динамічну структурно-сміслову, етнічно та культурно зумовлену

ментальну одиницю людської свідомості, яка є способом і результатом категоризації знання й має вербальне вираження. Концепт ТЕРОРИЗМ структурується як складна ядро-периферійна конфігурація знань про прототипові та непропотипові поняттєві, образні та ціннісні ознаки явища «тероризм». Складний характер структурної організації концепту передбачає різні формати знання. Спроби репрезентації внутрішнього знання про явище або об'єкт світу здійснюються шляхом побудови когнітивної моделі відповідного концепту. Дослідники виявляють різні ментальні моделі, метонімічні моделі, фрейми, сценарії, плани. При вивченні концепту ТЕРОРИЗМ ми звертаємося до фреймового моделювання концепту.

Когнітивно орієнтоване ономасіологічне дослідження мовних засобів репрезентації концепту ТЕРОРИЗМ, сутність якого спрямована на об'єктивацію знань тієї концептуальної структури, що знаходить відображення в семантичній структурі номінативної одиниці [2, с. 18], необхідно виступає двонаправленою процедурою. З одного боку, виконується семасіологічний аналіз виділеного фрагменту лексику з метою виявлення структури вербалізованого ним концепту. З іншого – модель структури концепту використовується як інструмент пояснення явищ і перетворень, наявних в семантиці досліджуваного корпусу його репрезентантів [5, с. 9-11].

Отже, пропонуване лінгвокогнітивне дослідження засобів мовної експлікації концепту ТЕРОРИЗМ має користуватися складною комбінацією описаних вище методик дослідження концептуально-семантичної структури номінативної одиниці, що у загальному вигляді трактується як концептуальний аналіз. Зокрема, моделювання інформативної структури концепту ТЕРОРИЗМ виконується у термінах фреймової семантики [3]. Йому передують семантичний аналіз лексеми terrorism як найбільш узагальненого позначення концептуалізованого англійською мовою спільнотою явища «тероризм», що має виявити специфіку наповнення вершинних вузлів модельованої фреймової структури.

Концепт ТЕРОРИЗМ як складне ментальне утворення структурується у фрейм. На першому етапі реконструкції фрейму проводиться аналіз словникових дефініцій центральної лексеми, яка називає концепт, з метою визначити найбільш значимі ознаки та об'єм поняття. Аналіз лексеми terrorism показує, що семантичними складниками поняття «тероризм» є насилля, залякування, політична мотивація, систематичність та організованість. Фрейм концепту ТЕРОРИЗМ, який було побудовано на підґрунті словникових дефініцій, структурує найбільш типову інформацію про явище «тероризм», тобто представляє концепт у найбільш загальному вигляді: [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ – ТЕРОРИСТ) є ТАКИЙ (мотивований егоцентричною потребою досягнення певної мети) діє ТАМ (в інституціональній (політичній) сфері) діє на ПАЦІЕНСА (ОБ'ЄКТА ТЕРОРИЗМУ – ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, УРЯД) діє задля МЕТИ/РЕЗУЛЬТАТУ (деморалізація/ залякування/ підкорення) діє ТАК (застосовуючи певні методи: бомбардування/ стрілянина/ викрадення людей/ залякування).

Використовуючи семантичний аналіз (СА) інших одиниць номінативного простору «тероризм», маємо на меті встановити номенклатуру фрагментів, їхніх

значень, що заповнюють слоти фрейму на різних рівнях генералізації. Деталізована структура концепту ТЕРОРИЗМ дозволяє виявити концептуальні основи організації частиномовних ЛСП «тероризм», механізмів вторинного означення концепту, встановлення сполучуваності одиниць на його позначення та їхніх взаємозв'язків у межах лексико-семантичної системи англійської мови.

Парцели ЛСП «тероризм» утворюються на основі принципу інваріантності, причому, на відміну від поля, об'єднання одиниць у парцелу забезпечує не архисема, а одна з видових, субкатегоріальних сем їх значень. Завдяки здатності відтворювати своєю семантикою спільний поняттєвий конструктор [1, с. 42-43], елементи парцел уможливають моделювання концептуальної структури концепту ТЕРОРИЗМ, окремі субфрейми якого «задають» онемасіологічні схеми об'єднаних у парцели номінативних одиниць. Отже, семантика одиниць окремої парцели спирається на єдину концептуальну структуру як частину загальної інформаційної конфігурації ККС.

Лексико-семантичний каркас номінативного простору «тероризм» утворюють 192 іменникових лексеми, закріплені в узусі сучасної англійської мови. Семантичний аналіз дав змогу виділити ряд парцел ЛСП «тероризм», а саме:

ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ. Парцела є представленою:

- назвами основних форм тероризму, згрупованими навколо синонімічних домінант (СД) **terrorism, violence, war, lawlessness** (кількість 129 одиниць);

- антонімічний основним номінаціям тероризму синонімічний ряд (СР) (29 лексем) з синонімічною домінантою **peacefulness** – a situation or a period of time in which there is **no war or violence** in a country or an area (ситуація або період часу, в якому немає війни або насильства в країні або області) [9, с. 970].

Концептуально-семантичне тлумачення цієї зони враховує те, що за номінантом «тероризм» стоїть соціально-політична ситуація, макрополлями якої виступає феномен тероризму, суб'єкт/ об'єкт терористичної діяльності та результати скоєного акту тероризму. Семантичний аналіз номінантів феномену тероризму показав, що англійський лексикон фіксує наявність розгалуженої системи назв його форм, які знаходяться у гіперо-гіпонімічних відношеннях з лексемою *terrorism*, функціонуючи як еквоніми. Тому концептуальну ділянку, що вербалізується іменниками парцели ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ, можна змоделювати у вигляді фреймової мережі [ХТОСЬ агєнс – суб'єкт ТЕРОРИЗМУ діє на пацієнса – об'єкта ТЕРОРИЗМУ; діє ТАМ політична сфера; діє задля МЕТИ/ РЕЗУЛЬТАТУ деморалізації/ залякування/ підкорення; діє ТАК, застосовуючи певні методи (бомбардування/ стрілянина/ викрадення людей)], у якій роль ядерного фрейму відіграє акціональний фрейм.

АГЕНС. До парцели входять назви особи, яка використовує насильство задля досягнення політичної мети. Імена діяча концептуалізують знання про ситуацію дії та інтерпретуються відповідно до особливостей виконуваної діяльності та характеру участі в ній самої людини [6, с. 62]. Наведений критерій дозволяє виділити серед імен діяча аналізованої парцели номінації осіб щодо особливостей поведінки у певній соціально-політичній ситуації:

- CP (12 одиниць) з СД **terrorist** – a person who takes part in terrorism (людина, яка бере участь у тероризмі) [9, с. 1396];

- CP (8 лексем) з СД **anarchist** – a person who believes that laws and governments are not necessary (людина, яка вірить у те, що закони та уряди не є необхідними) [9, с. 42];

- CP (7 лексем) з СД **alarmist** – one who raises alarm (той, хто сіє страх та занепокоєння) [9, с. 35].

На концептуальному рівні подані одиниці виявляють схему [ХТОСЬ: агент (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ) є ТАКИЙ (умотивований егоцентричною потребою досягнення певної мети) діє ТАМ (в інституціональній (політичній) сфері) діє на ПАЦІЄНСА (ОБ'ЄКТА ТЕРОРИЗМУ – ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, УРЯД) діє задля МЕТИ/ РЕЗУЛЬТАТУ діє ТАК].

ВИДИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Парцелу складають 20 одиниць з

- СД **bioterrorism** – terrorism involving the intentional release or dissemination of biological agents (bacteria, viruses, or toxins), that may be in a naturally-occurring or in a human-modified form (використання біологічної зброї у терористичних актах) [10], напр. **cyberterrorism** – the use of Internet based attacks in terrorist activities, including acts of deliberate, large-scale disruption of computer networks, especially of personal computers attached to the Internet, by the means of tools such as computer viruses («кібертероризм», інформаційний, інтернетівський тероризм – навмисна, політично вмотивована атака на інформаційні, комп'ютерні системи, програми і дані) [11].

- СД **mega-terrorism** – the hope of killing many thousands in a single blow (сучасний тероризм з реальною загрозою використання зброї масового знищення) [12], напр. **WMD-terrorism** – тероризм із використанням зброї масового знищення [4, с. 353].

Концептуально-семантична структура парцели має вигляд: [ТАКИЙ ХТОСЬ: агент (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ – ТЕРОРИСТ) діє ТАК з результатом (ТАКИЙ/ЩОСЬ)].

РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ. Склад парцели утворюється з тематичної групи у 12 лексем з інваріантом «деморалізація або залякування/ підкорення»: напр. **demoralization** (ЛСВ 1) – destroying the moral basis for a doctrine or policy (знищення моральних основ заради доктрини чи політики) [13]; **Islamophobia** – жах загрози терористичних актів з боку ісламістів [4, с. 204]; **terrornoia** – залякування урядом народу загрозою тероризму [4, с. 325]. Схема такої семантичної групи має вигляд [ТАКИЙ ХТОСЬ: агент (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ – ТЕРОРИСТ) діє ТАК з РЕЗУЛЬТАТОМ (ТАКИЙ/ЩОСЬ)].

Подані парцели ЛСП «тероризм» перетинаються з фрагментами концептосфери ЛЮДИНА. Їх перелік відтворює зони концептуальної диференціації концепту ТЕРОРИЗМ. Виведені шляхом концептуального аналізу іменників концептуальної структури парцел ЛСП «тероризм» дають змогу судити про структуру виявлених референційних блоків інформаційної структури концепту ТЕРОРИЗМ. Отже, можемо констатувати, що БЛОК ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМ моделюється у вигляді

акціонального субфрейму [ХТОСЬ: агенс (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ) діє ТАК на пацієнса (ОБ'ЄКТА ТЕРОРИЗМУ) з ЩОСЬ: результат].

БЛОК РЕАКЦІЇ на терористичні акти (**ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ**) містить інформацію про дії, спрямовані на боротьбу з тероризмом: напр. **biodefence** – захист від використання біологічної зброї [4, с. 90]; **backscatter** – техніка виявлення зброї, схованої на тілі людини, за допомогою спеціального рентгенівського апарата [4, с. 86]. У зв'язку з цим його концептуальна структура має вигляд акціонального субфрейму [ТАКИЙ ХТОСЬ : агенс (ЛЮДИНА/ УРЯД/ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО) діє ТАК з результатом (ТАКИЙ/ ЩОСЬ (вчинок)].

Висновки. Таким чином, ЛСП «тероризм» загальною кількістю 700 одиниць розчленовується за референційним параметром на п'ять парцел, кожна з яких фіксує окрему ділянку (слот та підслот) семантичної структури концепту ТЕРОРИЗМ. Наведені фреймові моделі найбільших концептуальних блоків концепту ТЕРОРИЗМ окреслюють вершинну конфігурацію загальної інформаційної структури концепту. Встановленню особливостей специфікації слотів субфреймів слугуватиме концептуальний аналіз інших елементів виявлених парцел ЛСП «тероризм».

Отримані концептуальні структури виступають базою для побудови значень слівних репрезентантів концепту ТЕРОРИЗМ різної частиномовної приналежності. Проте концепт ТЕРОРИЗМ оновлюється не тільки слівними, але й надслівними видами номінації, аналіз яких надасть змоги уточнити як змодельовану структуру концепту, так і змістовне наповнення її окремих вузлів. До *перспектив дослідження* відносимо детальний аналіз прикметникового, прислівникового, дієслівного ЛСП «тероризм» а також фразового представлення номінативного простору «тероризм» сучасної англійської мови.

Список літератури

1. Вальчук В.Г. Мовне втілення концепту «Європейська інтеграція»: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі англомовних документів Євросоюзу та публікацій газети The Times): дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / В.Г. Вальчук. – К., 2003. – 211 с.
2. Демчук О.В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «германські мови» / О.В. Демчук. – К., 2003. – 240 с.
3. Жаботинская С.А. К вопросу о принципах построения концептуальной модели языковой номинации / С.А. Жаботинская // Имя, слово, словосочетание, предложение, текст (именование на различных уровнях языка). – К.: ИСИО, 1993. – С. 48-56.
4. Зацний Ю.А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник / Ю.А. Зацний, А.В. Янков. – Нова Книга, 2008. – 360 с.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знания о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Кубрякова Е.С. Новые пути исследования феномена значения в современной лингвистике / Е.С. Кубрякова // Функциональная семантика языка, семиотика знаковых систем и методы изучения. Тезисы докладов международной конференции. – Ч. 1. – М.: РУДН, 1997. – С. 60-62.
7. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі / А.П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – №725. – С.9-12.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.

9. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: University Press, 2000. – 972 p.
10. <http://en.wikipedia.org/wiki/Bioterrorism>
11. <http://en.wikipedia.org/wiki/Кибертероризм>
12. <http://www.danielpipes.org/blog/2004/04/failed-attempts-at-mega-terrorism>
13. <http://www.thefreedictionary.com/demoralization>

Фатьянова И.В. Лексико-семантическая парцелляция номинативного пространства и моделирование концептуальной структуры концепта ТЕРРОРИЗМ в современном английском языке // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.477-483.

В статье сделана попытка смоделировать концептуальную структуру концепта ТЕРРОРИЗМ в терминах фреймовой семантики. Используя семантический анализ лексемы terrorism и других единиц номинативного пространства «терроризм», установлена номенклатура фрагментов, их значений, заполняющих слоты фрейма концепта ТЕРРОРИЗМ на разных уровнях генерализации. Детализированная структура концепта позволила выявить концептуальные основы организации субстантивного лексико-семантического поля «терроризм», установить сочетаемость единиц на его обозначение и их связей в рамках лексико-семантической системы английского языка.

Ключевые слова: концепт, лексема, сема, лексико-семантическое поле, номинативное пространство, парцелляция, фреймовая модель.

Fatyanova I. V. Lexical-semantic parcelation of nominative unit and modeling of the conceptual structure of the concept TERRORISM in Modern English // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.477-483.

The article presents an attempt to model the conceptual structure of the concept TERRORISM in terms of frame semantics. Using semantic analysis of the lexeme 'terrorism' and other items naming unit 'terrorism', it has been established range of items, ones that fill the frame slots at different levels of generalization. Detailed structure of the concept TERRORISM allowed to reveal the conceptual foundations of substantive lexical-semantic field of terrorism, set combinations of units and its designation and their interconnections within the lexical-semantic system of English.

Key words: concept, lexeme, seme, lexical semantic field, nominative unit, parcelation, frame model.

Поступила до редакції 02.03.2011 р.